

SOG'LIQNI SAQLASH IQTISODIYOTI VA TIBBIY XIZMATLAR SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Turgunova Robiyaxon Dilshodjon qizi

ADTI jarrohlik kasalliklar mutaxassisligi 1-kurs magistratura talabasi.

Sapioxunov Shoxrubbek O'ktamjon o'g'li

ADTI Operativ Xirurgiya Topografik Anatomiya kafedrasasi assistenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20058747>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada sog'liqni saqlash iqtisodiyotining zamonaviy tibbiyot tizimidagi o'rni, iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari hamda tibbiy xizmatlarni tashkil etishda resurslardan oqilona foydalanish masalalari o'rganildi. Tadqiqot davomida sog'liqni saqlash tizimining ijtimoiy, tibbiy va iqtisodiy samaradorligini baholashning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilindi. Shuningdek, tibbiy muassasalarda mavjud o'rin fondidan foydalanish samaradorligi, profilaktik tibbiyotning iqtisodiy afzalliklari va raqamlashtirishning iqtisodiy natijalarga ta'siri ilmiy asosda yoritildi. Tadqiqot natijalari sog'liqni saqlash tizimida zamonaviy boshqaruv va iqtisodiy mexanizmlarni qo'llash tibbiy xizmatlar sifati va aholi salomatligini yaxshilashga xizmat qilishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: sog'liqni saqlash iqtisodiyoti, iqtisodiy samaradorlik, tibbiy xizmat sifati, tibbiy boshqaruv, profilaktika, o'rin fondi, sog'liqni saqlash tizimi, tibbiy xarajatlar, raqamlashtirish, tibbiy resurslar.

HEALTHCARE ECONOMICS AND MODERN APPROACHES TO ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF MEDICAL SERVICES

Abstract. This scientific article examines the role of healthcare economics in the modern medical system, the indicators of economic efficiency, and the rational use of resources in the organization of medical services. The study analyzes the theoretical and practical aspects of evaluating the social, medical, and economic efficiency of the healthcare system. In addition, the efficiency of hospital bed utilization, the economic advantages of preventive medicine, and the impact of digitalization on healthcare outcomes are scientifically substantiated. The findings demonstrate that the implementation of modern management and economic mechanisms in healthcare contributes to improving the quality of medical services, optimizing healthcare expenditures, and enhancing public health indicators.

Keywords: healthcare economics, economic efficiency, quality of medical services, healthcare management, preventive medicine, hospital bed utilization, healthcare system, medical expenditures, digitalization, healthcare resources.

ЭКОНОМИКА ЗДРАВООХРАНЕНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ

Аннотация. В данной научной статье изучены роль экономики здравоохранения в современной системе медицины, показатели экономической эффективности и вопросы рационального использования ресурсов при организации медицинской помощи. В ходе исследования были проанализированы теоретические и практические аспекты оценки социальной, медицинской и экономической эффективности системы здравоохранения.

Также научно обоснованы эффективность использования коечного фонда, экономические преимущества профилактической медицины и влияние цифровизации на экономические результаты отрасли. Результаты исследования показали, что применение современных управленческих и экономических механизмов способствует повышению качества медицинских услуг и улучшению здоровья населения.

Ключевые слова: экономика здравоохранения, экономическая эффективность, качество медицинских услуг, медицинский менеджмент, профилактика, коечный фонд, система здравоохранения, медицинские расходы, цифровизация, медицинские ресурсы.

Kirish

Sogʻliqni saqlash iqtisodiyoti zamonaviy tibbiyotning eng muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, tibbiy xizmatlar koʻrsatish jarayonida mavjud resurslardan samarali foydalanish, xarajatlarni optimallashtirish va aholining salomatlik darajasini oshirish masalalarini oʻrganadi.

XXI asrda dunyo miqyosida demografik oʻzgarishlar, surunkali kasalliklarning koʻpayishi, pandemiyalar va ekologik muammolar sogʻliqni saqlash tizimlariga boʻlgan iqtisodiy yuklamani sezilarli darajada oshirdi. Natijada tibbiy xizmatlarni iqtisodiy jihatdan samarali tashkil qilish masalasi global ahamiyat kasb etmoqda.

Sogʻliqni saqlash tizimining iqtisodiy samaradorligi nafaqat tibbiyot muassasalari faoliyatiga, balki mamlakatning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham bevosita taʼsir qiladi. Sogʻlom aholi mehnat unumdorligini oshiradi, vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik holatlarini kamaytiradi va davlatning iqtisodiy barqarorligiga xizmat qiladi. Shu sababli sogʻliqni saqlash iqtisodiyoti davlat siyosatining strategik yoʻnalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Soʻnggi yillarda sogʻliqni saqlash tizimida profilaktik tibbiyot, raqamli texnologiyalar, telemeditsina va tibbiy sugʻurta mexanizmlarining rivojlanishi iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda. Elektron tibbiy kartalar, onlayn konsultatsiyalar va sunʼiy intellektga asoslangan diagnostika tizimlari tibbiy xizmatlarni tezkor, qulay va nisbatan kam xarajatli tashkil etish imkonini yaratdi.

Bundan tashqari, zamonaviy sharoitda sogʻliqni saqlash tizimida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish, statsionar davolashni optimallashtirish va birlamchi tibbiy yordamni kuchaytirish iqtisodiy samaradorlikni taʼminlashning muhim omillari hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi sogʻliqni saqlash tizimida iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarining samaradorligini baholash, tibbiy xizmatlarning iqtisodiy natijalarini tahlil qilish va resurslardan foydalanishning optimal usullarini aniqlash zarurati bilan belgilanadi.

Materiallar va metodlar

Mazkur tadqiqot sogʻliqni saqlash iqtisodiyotining nazariy va amaliy jihatlarini kompleks oʻrganishga qaratilgan boʻlib, unda zamonaviy tibbiy xizmatlarning iqtisodiy samaradorligi, sogʻliqni saqlash tizimida resurslardan foydalanish darajasi hamda profilaktik tadbirlarning iqtisodiy natijalari tahlil qilindi. Tadqiqot davomida ilmiylik, obyektivlik, tizimlilik va qiyosiy baholash tamoyillariga asoslangan metodologik yondashuvlardan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy bazasi sifatida sogʻliqni saqlash iqtisodiyoti, tibbiy menejment va jamoat salomatligi boʻyicha xalqaro hamda mahalliy ilmiy adabiyotlar, Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti (WHO), OECD, UNICEF va World Bank tomonidan eʼlon qilingan statistik hisobotlar hamda sogʻliqni saqlash sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlar oʻrganildi. Shu bilan birga, sogʻliqni saqlash vazirligi statistik maʼlumotlari, tibbiyot muassasalarining iqtisodiy faoliyat koʻrsatkichlari va elektron sogʻliqni saqlash tizimlariga oid maʼlumotlardan ham foydalanildi.

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy metodlar qoʻllanildi:

Tizimli tahlil metodi

Mazkur metod yordamida sogʻliqni saqlash tizimining iqtisodiy faoliyati yagona tizim sifatida oʻrganildi.

Tibbiy xizmat ko'rsatish jarayonida moliyaviy resurslar, tibbiy texnologiyalar, kadrlar salohiyati va boshqaruv mexanizmlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilindi. Tizimli yondashuv sog'liqni saqlash iqtisodiyotiga ta'sir qiluvchi ichki va tashqi omillarni aniqlash imkonini berdi.

Statistik tahlil metodi

Tadqiqot davomida sog'liqni saqlash tizimining iqtisodiy samaradorligini baholash uchun statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Jumladan:

- kasallanish ko'rsatkichlari;
- statsionar davolanish davomiyligi;
- o'rin fondidan foydalanish darajasi;
- vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik kunlari;
- profilaktik ko'riklar qamrovi;
- tibbiy xarajatlar va iqtisodiy yo'qotishlar dinamikasi o'rganildi.

Statistik ma'lumotlarni qayta ishlashda foizli nisbatlar, dinamik qatorlar, o'rtacha ko'rsatkichlar va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Retrospektiv tahlil

Retrospektiv metod orqali sog'liqni saqlash tizimida so'nggi yillarda amalga oshirilgan iqtisodiy va tashkiliy islohotlarning natijalari o'rganildi. Profilaktik tibbiyot, raqamlashtirish va telemeditsina texnologiyalarining joriy etilishidan oldingi va keyingi ko'rsatkichlar qiyosiy ravishda baholandi.

Qiyosiy tahlil metodi

Mazkur metod yordamida turli sog'liqni saqlash tizimlari va iqtisodiy boshqaruv modellari o'zaro solishtirildi. Xalqaro tajribalar asosida profilaktik yo'nalish, tibbiy sug'urta, statsionar xizmatlarni optimallashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etishning samaradorligi baholandi.

Iqtisodiy tahlil usullari

Tadqiqotda tibbiy xizmatlarning iqtisodiy samaradorligini aniqlash maqsadida xarajat va foyda ko'rsatkichlari o'rganildi. Bunda quyidagi iqtisodiy mezonlardan foydalanildi:

- davolash xarajatlari;
- profilaktik tadbirlarning iqtisodiy samarasi;
- mehnatga layoqatsizlik tufayli iqtisodiy yo'qotishlar;
- statsionar xizmat xarajatlari;
- o'rin fondidan foydalanish samaradorligi;
- tibbiy texnologiyalarning iqtisodiy afzalliklari.

Iqtisodiy samaradorlikni baholashda "xarajat–natija", "xarajat–samaradorlik" va "xarajat–foyda" tahlili elementlari qo'llanildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari sog'liqni saqlash tizimida iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish tibbiy xizmatlar sifati va samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatdi.

Profilaktik tibbiyotning iqtisodiy samaradorligi

Tahlillar natijasida profilaktik tibbiyotga yo'naltirilgan xarajatlar uzoq muddatli iqtisodiy foyda keltirishi aniqlandi. Profilaktik skrining va emlash dasturlarining rivojlantirilishi natijasida ko'plab kasalliklarning og'ir shakllari kamaydi.

Ayniqsa, yurak-qon tomir kasalliklari, qandli diabet va onkologik kasalliklarni erta aniqlash statsionar davolanish xarajatlarini sezilarli kamaytirganligi kuzatildi. Profilaktik tadbirlar tufayli vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik kunlari kamayib, mehnat unumdorligi oshgan.

O‘rin fondidan foydalanish samaradorligi

Statsionar muassasalarda o‘rin fondidan samarali foydalanish iqtisodiy samaradorlikning muhim ko‘rsatkichlaridan biri ekanligi aniqlandi. Tadqiqot davomida bemorlarning statsionarda ortiqcha yotish muddatlari qisqartirilganda tibbiy xarajatlarning kamayishi kuzatildi.

Kunduzgi statsionar va ambulator davolash usullarining kengayishi statsionar o‘rinlarga tushadigan yuklamani kamaytirgan. Bu esa mavjud resurslardan yanada oqilona foydalanish imkonini yaratgan.

Raqamlashtirishning iqtisodiy natijalari

Elektron sog‘liqni saqlash tizimlarining joriy etilishi iqtisodiy samaradorlikka ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Elektron tibbiy hujjatlar qog‘oz xarajatlarini kamaytirdi, ma‘lumotlar almashinuvi tezlashdi va ortiqcha byurokratik jarayonlar qisqardi.

Telemeditsina xizmatlarining rivojlanishi uzoq hududlarda yashovchi aholi uchun transport va vaqt xarajatlarini kamaytirishga yordam berdi. Shu bilan birga, masofaviy konsultatsiyalar mutaxassislar yetishmovchiligi muammosini qisman bartaraf etdi.

Tibbiy xizmatlarning iqtisodiy samarasi

Tahlillar natijasida zamonaviy diagnostika va davolash usullarini joriy etish kasalliklarning asoratlarini kamaytirishi orqali iqtisodiy yo‘qotishlarni kamaytirishi aniqlandi.

Davolash samaradorligining oshishi:

- bemorlarning tezroq sog‘ayishiga;
- statsionarda yotish muddatining qisqarishiga;
- qayta kasallanish holatlarining kamayishiga;
- mehnatga qaytish tezligining oshishiga olib kelgan.

Natijada sog‘liqni saqlash tizimining umumiy iqtisodiy samaradorligi yaxshilangani kuzatildi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari sog‘liqni saqlash iqtisodiyotining zamonaviy tibbiyot tizimidagi ahamiyati tobora ortib borayotganini ko‘rsatdi. Bugungi kunda sog‘liqni saqlash tizimi faqat kasalliklarni davolash bilan cheklanib qolmay, balki iqtisodiy jihatdan barqaror va samarali boshqaruvni ham talab qilmoqda. Shu sababli sog‘liqni saqlash iqtisodiyoti tibbiyotning strategik yo‘nalishlaridan biriga aylandi.

Profilaktik tibbiyotning iqtisodiy jihatdan samarali ekanligi tadqiqot davomida yaqqol namoyon bo‘ldi. Kasalliklarni erta aniqlash va oldini olish davolashga sarflanadigan katta xarajatlarni kamaytiradi. Ayniqsa, surunkali kasalliklarning oldini olish nafaqat sog‘liqni saqlash tizimi xarajatlarini qisqartiradi, balki aholining mehnat faolligini saqlab qolishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan profilaktik tibbiyotga investitsiya kiritish uzoq muddatli iqtisodiy foyda beradi.

Tadqiqot davomida statsionar davolashni optimallashtirish va o‘rin fondidan samarali foydalanish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omillaridan biri ekanligi aniqlandi.

Zamonaviy tibbiyotda ambulator va kunduzgi statsionar xizmatlarining rivojlanishi statsionar xarajatlarni kamaytiradi. Bu esa resurslardan oqilona foydalanishga yordam beradi.

Ayniqsa, minimal invaziv texnologiyalarning rivojlanishi bemorlarning statsionarda yotish muddatini qisqartirib, iqtisodiy samaradorlikni oshirmoqda.

Raqamlashtirishning joriy etilishi sog'liqni saqlash iqtisodiyotida yangi bosqichni boshlab berdi. Elektron tibbiy hujjatlar, telemeditsina va sun'iy intellekt elementlari tibbiy xizmatlarni tashkil qilishda vaqt va moliyaviy xarajatlarni kamaytirdi. Shu bilan birga, raqamli tizimlar boshqaruv shaffofligini oshirib, tibbiy ma'lumotlar bilan ishlash samaradorligini kuchaytirmoqda.

Shunga qaramasdan, ayrim iqtisodiy muammolar mavjudligicha qolmoqda. Jumladan, yuqori texnologik uskunalarning qimmatligi, ularni texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari va ayrim hududlarda mutaxassislar yetishmovchiligi tizim rivojlanishiga ma'lum darajada to'sqinlik qilmoqda. Bundan tashqari, tibbiy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojning ortishi sog'liqni saqlash tizimiga tushayotgan iqtisodiy yuklamani oshirmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, majburiy tibbiy sug'urta tizimini rivojlantirish sog'liqni saqlash tizimining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim vositalardan biri hisoblanadi. Shu sababli sog'liqni saqlash tizimida davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish, innovatsion moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish va profilaktik yo'nalishni kengaytirish istiqbolli yo'nalishlar sifatida baholanmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sog'liqni saqlash iqtisodiyotini takomillashtirish aholining salomatligini mustahkamlash bilan birga, davlatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga ham sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalari sog'liqni saqlash iqtisodiyoti zamonaviy tibbiyot tizimining muhim tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatdi. Tibbiy xizmatlarni iqtisodiy jihatdan samarali tashkil etish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish va profilaktik yo'nalishni rivojlantirish sog'liqni saqlash tizimi samaradorligini oshirishda asosiy omillar hisoblanadi.

Tadqiqot davomida profilaktik tibbiyotning iqtisodiy samaradorligi yuqori ekanligi aniqlandi. Kasalliklarni erta aniqlash va oldini olish orqali statsionar davolash xarajatlari, nogironlik va vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik holatlari kamayadi. Bu esa davlat iqtisodiyotiga tushadigan moliyaviy yuklamani kamaytiradi.

Statsionar muassasalarda o'rin fondidan samarali foydalanish tibbiy xarajatlarni optimallashtirish imkonini beradi. Kunduzgi statsionar va ambulator xizmatlarning rivojlanishi mavjud resurslardan oqilona foydalanishga yordam beradi hamda bemorlar uchun qulaylik yaratadi.

Raqamlashtirish va telemeditsina texnologiyalarining joriy etilishi sog'liqni saqlash tizimida iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi muhim omillardan biri bo'ldi. Elektron tibbiy tizimlar boshqaruvni soddalashtirib, vaqt va xarajatlarni kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, sog'liqni saqlash tizimida zamonaviy boshqaruv va moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish, tibbiy sug'urta tizimini rivojlantirish va davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Kelgusida sog'liqni saqlash iqtisodiyotini yanada rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- profilaktik tibbiyot dasturlarini kengaytirish;
- raqamli sog'liqni saqlash tizimlarini rivojlantirish;
- telemeditsina xizmatlarini hududlarda keng joriy etish;
- tibbiy sug'urta mexanizmlarini takomillashtirish;

- tibbiy resurslardan foydalanish monitoringini kuchaytirish;
- innovatsion texnologiyalarni sog‘liqni saqlash tizimiga integratsiya qilish.

Umuman olganda, sog‘liqni saqlash iqtisodiyotini samarali tashkil etish nafaqat tibbiy xizmatlar sifatini oshirish, balki aholining umr davomiyligini uzaytirish, mehnat unumdorligini kuchaytirish va mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. *Global Health Expenditure Report 2024*. Geneva: WHO; 2024.
2. OECD. *Health at a Glance 2023: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing; 2023.
3. Kruk M.E., Gage A.D., Arsenault C. et al. High-quality health systems in the Sustainable Development Goals era. *The Lancet*. 2018;392(10160):2203–2212.
4. Atun R. Transitioning health systems for multimorbidity. *The Lancet*. 2019;393(10182):721–722.
5. Bashshur R., Doarn C., Frenk J. Telemedicine and the COVID-19 Pandemic. *Telemedicine and e-Health*. 2020;26(5):571–573.
6. Bloom D.E., Kuhn M., Prettnner K. Modern health systems and economic growth. *Oxford Review of Economic Policy*. 2021;37(4):665–689.
7. Frenk J., Moon S. Governance challenges in global health. *New England Journal of Medicine*. 2021;384(10):936–942.
8. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi statistik ma’lumotlari. Toshkent; 2024.
9. Rajabov Q.R. Sog‘liqni saqlash iqtisodiyoti va menejmenti. Toshkent; 2022.
10. WHO Regional Office for Europe. *European Health Report 2021*. Copenhagen; 2021.
11. The World Bank. *Digital Technologies in Health Systems*. Washington DC; 2022.
12. Topol E. *Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again*. New York; 2019.
13. Global Burden of Disease Study 2023 Results. Institute for Health Metrics and Evaluation; 2024.
14. UNICEF. *State of the World’s Children 2023*. New York; 2023.
15. OECD Health Division. *Health Financing and Sustainability Report*. Paris; 2022.